

OLAĞANÜSTÜ ZAMANLARDA DİN HİZMETLERİ -DİYARBAKIR ÖRNEĞİ-

Ejder OKUMUŞ

ÖZET

Din hizmetleri, İslam çerçevesinde cami içi ve dışı boyutlarıyla çok geniş bir alanı içine almaktadır. Din hizmetlerinin evrensel, hatta küresel boyutları olduğu gibi, grup ve toplumların yerel durumlarına göre farklılaşan veçheleri de bulunmaktadır. Ayrıca din hizmetleri, bir toplumun kendi özeliyle sınırlı olduğu gibi uluslararası alanda da kendini gösterebilir. Bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk vatandaşlarının din hizmetlerinin yürütülmesi bağlamında ulusal ve uluslararası alanda din hizmetlerini yürüten bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, ulusal düzlemde, Türkiye’de resmi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen din hizmetleri, yerel çerçevede, Diyarbakır ili örneğinde ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, Diyanet’e bağlı olarak gerçekleştirilen din hizmetlerinin görece kısa sayılmayacak bir zaman dilimi içinde olağanüstü şartları yaşayan ve halen olağanüstülüğün etkisinde bulunan bir il olarak Diyarbakır’daki genel durumunu tespit etmek, problemlerini tartışmak ve öneriler getirmektir. Araştırmada, Diyanet’in Diyarbakır Müftülüğü’nün hizmet alanları, sosyolojik verilerden de yararlanılarak ele alınmakta, değerlendirilmekte ve hizmet kalitesinin artırılması konusunda yapılabilecekler ortaya konulmaktadır. Çalışma, konuyu ele alan belgelerden ve mezkur kurumun ilgili ve yetkilileriyle yapılan görüşmelerden hareketle yürütülmüştür.

Anahtar sözcükler: Din hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, olağanüstü zamanlar, Türkiye, Diyarbakır, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, din görevlileri.

ABSTRACT

Religious Services In Extraordinary Times.

Religious services cover very comprehensive areas including the inside and outside dimensions of mosque in the frame of Islam. Religious services have aspects differentiated in respect of the local conditions of groups and societies in addition to their universal, even global aspects. Also, religious services can be fulfilled in the international areas as well as being limited in a nation or a society. In this meaning, one can see the Presidency of Religious Affairs (Diyanet) as an institution executing the religious services in the national and international areas in the context of executing the religious services of Turkish citizens. In this study, the religious services executed in Turkey in the national

• (Doç. Dr.), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. e-mail:
ejderokumus@hotmail.com

level by the Religious Affairs Presidency are discussed in the local frame in the example of Diyarbakir. The aim of this study is to determine the general situation of religious services fulfilled by Diyanet in Diyarbakir as a city that has experienced the extraordinary situations in a relatively long time, to discuss the problems of Diyarbakir with regard to religious services, and to present some offers at the same context. The study was realized in the framework of the documents related to our subject and of the interviews with some religious officials of Diyanet in Diyarbakir.

Key Words: Religious services, Presidency of Religious Affairs, Diyanet, extraordinary times, extraordinary situations, Turkey, Diyarbakir, the South Eastern Anatolian Region, the Eastern Anatolian Region, religious officials

Giriş

“*Din hizmetleri*”, genel anlamda insanlar için din adına yapılan hizmetleri, yani çalışmalarını ifade eden bir kavramsallaştırma değildir. Bir takım sivil veya resmî kişi, grup ve kurumların, hitap ettikleri insanların “dinî ihtiyaç”larına cevap vermek için yaptıkları iş, görev ve faaliyetlere din hizmetleri demek mümkündür. Bu tanımlamada geçen “dinî ihtiyaç” ifadesi, çok geniş bir alan içeriğine sahiptir; çünkü hem hizmeti yapanlar, hem de hizmet alanlar tarafından dinî ihtiyaç olarak kabul edilen ihtiyaçları ifade etmektedir. “Hizmet” sözcüğünün anlam içeriğinde *gönüllü çalışma* iması vardır. Bu, nitekim bizim geleneğimizde de bu anlam içeriğiyle gerçeklik bulmuştur. Hizmet, din alanında söz konusu olup “dinî hizmet” olarak ele alındığında gönüllülük daha da artmakta ve “Allah’ın rızasını kazanmak” amacıyla veya “Allah rızası için” yapılan çalışmalarını ifade etmektedir. Yapılan din hizmetlerinden dolayı para alınıp alınmaması ve din hizmetlerinin bir meslek alanı olup olmaması çok önemli değildir; para alınsın veya alınmasın, müstakil bir meslek alanı olarak algılasın veya algılanmasın önemli olan, gönüllük temelinde çalışmak ve dine hizmet etmektir.

Din hizmeti veya hizmetleri, insanların dinî hayatını idame etmeleri için yapılan hizmetleri ifade etmesi hasebiyle toplumsal bir olgudur. Din hizmetlerinde hizmet verenler ve hizmet alanlar vardır. Hizmet alanlarla verenler, hizmet aracılığıyla ve hizmet ortamında karşılıklı ilişki ve etkileşim halinde olurlar. Din hizmetleri, sosyal, kültürel, ekonomik vs. boyutları itibariyle gündelik hayatın şekillenmesinde etkili olur.

Bu çalışmada din hizmetleriyle, resmî bir teşkilat olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "İslam Dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütme, toplumu din konusunda aydınlatma ve ibadet yerlerini yönetme" görevleri çerçevesinde yürüttüğü din hizmetleri kastedilmektedir. Her ne kadar Diyanet'in merkez teşkilatında "Dini Hizmetler Daire Başkanlığı" adıyla özel bir birim bulunsa da genel olarak Diyanet'in yürüttüğü hizmetlerin bütünü, din hizmetleridir. Dini ihtiyaç ise yukarıda söylenen iki yönlü boyuta sahip olmakla beraber genel anlamda Anayasa ve yasalarda belirtildiği şekliyle toplumumuzun din ihtiyaçlarını ifade etmektedir. Bu bağlamda din hizmetlerinde bulunanlar (hademe-i hayrat) Diyanet İşleri Teşkilatı'nda çalışan din görevlileridir.

"Olağanüstü zamanlar"a gelince; olağanüstülük, genel geçer toplumsal şartların yerine çeşitli sebep ve amillerle sıradışı, sıkıntılı ve zor şartların geçerli olduğu olağan dışı toplumsal durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin Türkiye'de yaşanan Marmara Depremi, bu depremin yaşandığı İstanbul, İzmit, Düzce gibi yerlerde olağanlığı ortadan kaldırmış ve olağanüstü şartları oluşturmuştur. Benzer bir biçimde 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve onun getirdiği ara dönem, bir *olağanüstü sosyal durum* ortaya çıkarmıştır. Diyarbakır ve çevresi de dahil Doğu ve Güneydoğu'nun bir çok yerinde 1980'den itibaren kendini gösteren ve bugüne kadar çeşitli biçimlerde varlığını sürdüren terör olayları ve bu olaylara karşı devletin geliştirdiği tedbirler, 1990'larda hızlı ve yoğun olarak yaşanan göç, toplumsal değişim ve dönüşümler, siyasal gelişmeler vs. ile birlikte söz konusu yerlerde ortaya çıkan sıradışı durum da olağanüstülük veya olağandışılıktır. Nitekim bu çalışmada, Diyarbakır, bu anlamda 1980-2007 yılları arasında olağanüstü zamanların yaşandığı yer olarak kabul edilmektedir.

İnsanları rutin toplumsal durumun dışına çıkaran olağanüstü zamanlar, bir çalışmada Subaşı'nın da ifade ettiği (1999: 113, 125-126 vd. Krş. Aktay, 1999) gibi içinde toplumsal hayatta, gündelik hayat kalıp ve stratejilerini altüst eden karmaşık, gerilimli, stresli, çalkantılı ve bunalımlı ilişki biçimlerinin olduğu durumları ifade etmek için kabul edilebilecek bir kavramsallaştırmadır. Olağanüstü zamanlar veya durumlar, hem bizatihi bu durumları, hem de bu durumlarda ortaya çıkan düşünce ve çö-

züm yollarını inceleme ve araştırma imkanı vermesi bakımından sosyolojiye zengin bir çalışma alanı açmaktadır. Bu çerçevede Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgemizin büyük bir kısmı, sadece söz konusu bölgelerde yaşayanları değil, tüm Türkiye'yi, hatta Türkiye'nin uluslar arası ilişkilerini olumsuz etkileyen terör olayları ve ona bağlı toplumsal, ekonomik, dinî, siyasal ve kültürel süreçler, o bölgeler örneğinde olağanüstü durumlar doğurmuş ve bir *olağanüstü durumlar sosyolojisi*nden bahsetmeyi gerekli kılmıştır.

Kendine has bir sosyolojik yapı doğuran olağanüstü durumlar (Subaşı, 1999: 112), genel olarak sosyoloji için özel bir araştırma alanını oluştururken, olağanüstü durumlarda din, din sosyolojisinin özel bir inceleme alanını meydana getirmektedir. Bu bağlamda olağanüstü zamanlarda din hizmetleri konusunun, din sosyolojisi açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Şu da belirtmelidir ki *olağanüstü durumlarda din* konusu, din sosyolojisi için hem metodoloji hem de içerik açısından sorunlu bir alandır. Denilebilir ki, Türkiye'nin Güneydoğu'su söz konusu olduğunda din hizmetlerinin sosyolojik açıdan incelenip araştırılması, orada var olan toplumsal ve dinî yapının kendine has özellikleri temelinde bir yöntem veya yöntemler geliştirilerek başarılı sonuçlar almamızı sağlayabilir. Bölgede bu şekilde yapılan araştırmalardan yararlanılarak yapılacak din hizmetleri de, başarılı olacak ve orada yaşayan insanların hayatlarının altüst olmalarının önüne geçmede kayda değer katkılarda bulunacaktır.

Olağanüstü zamanların bölgesi ve Diyarbakır ili, mezkur olağanüstü toplumsal durum içinde, Türkiye'nin başka yerlerinden farklı özellikler arz etmektedir. Öncelikle bölgede azalmakla birlikte etkisini hâlâ sürdüren aşiret yapısı içinde aşiretlerin birbirleriyle ve devletle ilişki biçimleri, aşiret kültürünün topluma yayılmasıyla toplumda kendini gösteren aşirete dayalı ilişki biçimleri, şiddete uygun toplumsal zemin, geleneğe ve töreye bağlı hayat tarzı, katı ataerkil kültürel kalıplara dayalı olarak kadına yüklenen anlam, siyasete, devlete, yöneticilere, eğitim dahil resmi kurumlara bakış, eşyayı ve olayları Eş'arilik ve Şafiiliğin etkili olduğu algılama biçimleri ve töreci anlayışın zaman zaman bu algılamayla beslenmesi, oluşumunda mezhebin, tarikatları, grupların, örgütlerin de etkili olduğu farklı dindarlık biçimi, medreselerin işlevselliği gibi durumlarla birlikte terör ve teröre bağlı olarak ele alınabilecek oluşum, değişim ve dönüşümler, farklı toplumsal

hafıza vs. orada yaşayan insanların durumunu farklı kılmaktadır. Bu yönleri dikkate alınmadan yapılacak din hizmetleri, beklenen nitelikte ve düzeyde başarılı olamaz ve bölge halkının toplumsal hayatına katkı sunamaz.

Bu çalışmada, ulusal düzlemde, Türkiye’de resmi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen din hizmetleri, yerel çerçevede, olağanüstü şartların hakim olduğu Diyarbakır ilimiz örneğinde ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, Diyanet’e bağlı olarak gerçekleştirilen din hizmetlerinin, görece kısa sayılmayacak bir zaman dilimi içinde olağanüstü şartları yaşayan ve halen olağanüstülüğün etkisinde bulunan bir il olarak Diyarbakır’daki genel durumunu ve problemlerini tespit etmek, tartışmak ve öneriler getirmektir. Araştırmada, Müftülüklerde, Camilerde, Kur’an Kurslarında vs. Diyanet’in Diyarbakır Müftülüğü’nün hizmet alanları, sosyolojik verilerden de yararlanılarak ele alınmakta, değerlendirilmekte ve hizmet kalitesinin arttırılması konusunda yapılabilecekler ortaya konulmaktadır. Çalışma, konuyu ele alan *belgelerden*, mezkur kurumun ilgili ve yetkilileriyle yaptığımız bazı *sınırlı görüşmelerden* ve Diyarbakır’da yaşadığımız yedi yıl altı aylık (2000-2007 yılları arası) bir süre içinde yaptığımız *gözlemlerden* hareketle yürütülmüştür. Belirtmek gerekir ki Mayıs-Ekim 2007 arasında toplam olarak görüşme yaptığımız 102 kişiden 67’si, Diyanet bünyesinde çalışan Müftüler de dahil din görevlileri ve Kur’an kursu öğreticilerinden; 35’si ise Diyanet mensubu olmayan kişilerden oluşmaktadır. Diyanet mensubu olmayanların 9’u, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim elemanlarından, 19’u aynı fakültenin öğrencilerinden ve 7’si Diyarbakır’da görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinden teşekkül etmektedir. Bunların dışında Diyarbakır’ın ilçe, belde ve köylerinde görev yapan 42 cami görevlisinden de el yazısıyla mektup alınmıştır. Ayrıca Diyarbakır merkezde görev yapan 14 din görevlisi ve Kur’an kursu öğreticisinden e-mail yoluyla görüş alınmıştır. Kendilerine ulaşılan ve kendileriyle yüz yüze görüşülen kimselere “görev alanlarında din hizmetlerinde yaşadıkları en temel problemlerin ve bu problemlere çözüm önerilerinin ne olduğu” sorulmuştur. Ayrıca 102 kişiden gerek iki il müftüsüyle ayrı ayrı, gerekse bir grup olarak 7 imamla derinlemesine görüşme yapılmıştır. İki il müftüsünden biriyle birkaç kez görüşme yaptık ve görüşmelerde zaman zaman tartışma usulüyle konuyu

derinleştirmeye çalıştık. 7 imamla yaptığımız görüşmede de imamlar, belirtilen soru etrafında görüşlerini geniş çerçevede ortaya koymuşlardır.

Çalışmada kısaca Diyarbakır'da din hizmetleri hakkında bilgi verdikten sonra "Problemler" başlığı altında Diyarbakır'da din hizmetlerinde yaşanan problemler zikredilmekte ve onun ardından "Öneriler" başlığı altında söz konusu problemlerin çözümü konusunda öneriler getirilmeye çalışılmaktadır.

DIYARBAKIR'DA DİN HİZMETLERİNİN GENEL DURUMU

Denilebilir ki, dinin ve algılanan dinden meşruiyet alarak varlığını muhafaza etmeye çalışan geleneğin, toplumsal hayatta ağırlığını hissettirdiği bölgede, tarikatların etkili olmasının yanında bir tür medrese Müslümanlığı diyebileceğimiz İslam anlayışı etkilidir.

Halkının büyük çoğunluğu Şafii mezhebine bağlı bulunan Diyarbakır'da, İl Müftülüğünde, 2007 yılı itibariyle bir il Müftüsü, iki Müftü yardımcısı, bir şube müdürü, 3 murakıp, bir erkek vaiz ve 2 kadın vaizden başka hizmetliler de dahil 21 personel görev yapmaktadır. 13 ilçe (Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ve Silvan) müftülüğünde 13 ilçe müftüsü çalışmaktadır. Diyarbakır merkezde imam ve müezzinden oluşan yaklaşık 250 din görevlisi ile fahriyeler ve kısmi sözleşmeliler de dahil çoğunluğu bayanlardan oluşan 40 civarında Kur'an kursu öğreticisi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çatısı altında din hizmetleri alanındaki görevlerini yürütmektedir.

Diyarbakır merkezde yaklaşık 250 adet cami vardır. Bu camilerin yaklaşık 75'inde kadınlar namaz kılabilen imkana sahip. Kur'an kurslarının sayısı 40'a yakındır. Bunların büyük çoğunluğu bayan Kur'an kurslarıdır.

2006'dan itibaren Diyarbakır'da özellikle kız Kur'an kurslarının sayısında kayda değer bir artış yaşanmıştır. Başta İlahiyat Fakültesi mezunu kadınlar olmak üzere pek çok kişi bu kursların açılması ve çalıştırılmasında işlevselleştirilmiştir.

Diyarbakır'da 1980'lerin başlarından itibaren teröre bağlı olarak olağanüstü şartlar oluşmaya başlamış ve bu şartlar, askeri idari kısmı resmen kalkmış olsa bile toplumsal açıdan bugüne kadar devam etmiştir. Bundan dolayı denilebilir ki Diyarbakır ve

çevresinde din hizmetleri yaklaşık 25 yıldan beri olağanüstü şartlarda yürütülmektedir. Bu olağanüstülük, din hizmetleri bakımından, il merkezlerinden periferiye, ilçelere ve daha küçük yerleşim birimlerine, hassaten köy ve mezralara doğru gidildikçe daha da sıkıntılı, hatta tehlikeli olmaktadır.

PROBLEMLER

1. Olağanüstü zamanların şartlarının yeterince algılanmaması.

2. Belki de en başta zikredilmesi gereken en önemli problemlerden biri, din hizmetlerinin bilimsel esaslar çerçevesinde yürütülmemesi gibi görünmektedir.

3. Diyarbakır ve çevresinde yerel dinî önderlerin halk üzerindeki otoritesinin büyüklüğü. İmamlarla bunların çatışma durumları. Diyarbakır'da il Müftüsü olarak görev yapanlardan biri, kendisiyle 2006 ve 2007 yıllarında bir kaç kez yaptığımız görüşmede bu sorunun Diyarbakır'da din hizmetlerinde temel sorunlardan biri olduğunu belirtmiştir. Bir imam, 2003'te ilk olarak atandığı 100 hanelik bir köye gittiğinde, köylülerin kendisine zaten imamlarının olduğunu söylediklerini ve dolayısıyla kendisinin köyden ayrılması gerektiğini söylediklerini belirtmiştir. Aynı şekilde 2002'de Diyarbakır'ın Kocaköy ilçesinde görev yapan İlahiyat Fakültesi öğrencisi bir din görevlisi, kendisi de medresede geleneksel eğitimi almasına ve mollalık seviyesine kadar gelmiş olmasının rağmen orada halkın kendisine kuşkuyla baktığından ve orada etkili yerel din adamlarının halkın kendisi hakkında olumsuz düşünmesinde rol oynadıklarını söylemiştir. Aynı ilçede görev yapan bir molla imam da bu durumu teyid etmiştir. Yine Çınar ilçesinin bir köyünde imam olarak görev yapan bir din görevlisi de, Eylül 2007'de yaptığımız görüşmede, en büyük sorunlardan birinin, medrese kökenli seydaların Diyanet'in görevlendirdiği kişilerle negatif münasebetler geliştirmeleri olduğunu söylemiştir.

4. Bölgede en önemli problemlerden biri, aşiret yapısının kültürel baskınlığıdır. Ailecilik ve aşiretçilik ve bunlarla bağlantılı olarak töre cinayetleri ve kan davaları, Diyarbakır ve çevresinde de oldukça belirleyici olabilmiştir. Bu yapıdan dolayı, nüfuzlu aileler, Müftü ve diğer din görevlilerine tehdit, şantaj, baskı ve korkutmayla istediklerini yaptırma yoluna gidebilmektedirler. Diya-

nete bağılı birimler, İslam'a aykırı olan bu kültürel unsurların etkisizleşmesi konusunda bir siyaset geliştirebilir, fakat bunun yapıldığı konusunda bir işaret yoktur.

5. Din görevlisi atanan yerin düşünce ve sosyal yapısıyla ilgili ve de görevli için gerekli ihtiyaçlara cevap verip vermemesiyle ilgili ön çalışmaların yapılmaması. Üçüncü maddede zikredilen imam, 2003'te ilk olarak atandığı köye gittiğinde, kalacak yerinin olmadığını ve köylülerin de kendisine kiralık bir yer vermediğini, her gece bir evde misafir olarak kalarak kalma problemini gidebileceğini söylediklerini belirtmiştir.

6. Bölgede vaaz ve hutbe konularının rastgeleliği.

7. Güvenliğin yetersizliği. Güvenlik yetersizliği nedeniyle geçmişte saldırıya maruz kalan, hatta ölen din görevlilerinin olduğu bilinmektedir.

8. Güvenlik problemine de bağılı olarak bölgede görev yapan Müftü ve diğer din görevlilerinin geçicilik hissiyle hareket etmeleri ve kurumsal mantıkla değil de kişisel kaygılarla hareket etme yoluna gitmeleri ve problemlerin çözümü konusunda ciddi bir çaba içerisine girmemeleridir. Müftü, "nasıl olsa bir süre sonra gideceğim, benden sonra gelecek olan düşünsün" mantığıyla hareket etmektedir. Bu da Müftülüğün kalıcı kurumsal yapısının oluşmasını engellemektedir. Bir din görevlisi de bu sorunun açıkça görüldüğünü, böyle bir problemin din hizmetlerinin kurumsallaşmasını önlediğini, her yemi gelen görevlinin görev yerini öğrenmesi ve sağlıklı hizmetlerde bulunmasının zor olduğunu dile getirmektedir.

Kadın dindarlığının sosyal planda sönüklüğü. Camilerin kadınlara açık hale getirilmesiyle ilgili sıkıntılar. Diyarbakır Müftülerinden ikisi, kadınların camilerden uzak tutulmalarının, Diyarbakır'da din hizmetleri alanındaki en büyük problemlerden biri olduğunu söylemiştir.

Sabır Camii: Benusen Mah. Şehitlik, Bağlar'da bulunan bu camide kadınların namaz kılacakları bir mekan (üst kat) olmasına rağmen, gerek cemaatin olumlu yaklaşmamasından, gerekse kadınların tuvalet ve abdest ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli donanım eksikliğinden dolayı kadınlar, günlük veya Cuma namazlarında cemaate iştirak etmek üzere camiye gelmemektedir. Camii imam-hatibi de bu durumu teyit etmektedir.

Bir başka camii, her zaman kendilerine tahsis edilen yerde teravih namazı kılmak üzere camiye gelen kadınları, cemaatin erkeklerinin, “kadınların camide ne işi olabilir” diyerek camiden çıkarmaları.

9. Mezhep ve mezhepçilik. Hanefi imamların problemleri. Halktaki Şafilik hassasiyeti. Diyanet’in şimdiye kadar problemi kökünden çözecek şekilde imamları hazır olarak görev yerine göndermemesi, önemli bir problem. Nitekim kendileriyle 2003’te Diyarbakır’da görüştüğümüz Diyarbakır merkezde çeşitli camilerde görevli 8 imam, ve 2007’de görüştüğümüz 17 imam, bu problemin çok ciddi bir problem olduğunu söylemiştir. Özellikle Türkiye’nin batısından gelen Hanefi görevlilerin, bölge halkının özelliklerini bilmeden ve Şafilikle ilgili bilgi yetersizliği olduğu halde görev yapması durumunda problem, katmerleşmektedir.

10. Personelden bir çoğu ve halktan bazıları tarafından Müftülüğün kendine yakışır fiziki özelliklerden yoksun görülmesi. Müftülük binasının görünümünün iyi olmaması, içinin insanlara soğuk gelmesi vs. Pek çok din görevlisi bu problemin varlığı konusunda hemfikir. Örneğin bir bayan Kur’an kursu öğreticisi şöyle demektedir:

Müftülük binası hiç temiz değil; gerek bahçesiyle gerek bina-daki bakımsızlık dinimizin emri olan ‘Temizlik imandandır’ hadisiyle tezat düşmekte ve bu hususta örnek teşkil etmesi gereken yer, personel ve halk tarafından iyi karşılanmadığı halde hiçbir değişiklik yapılmamıştır.

11. Kur’an kurslarının sayısının 2006 yılına kadar son derece yetersiz olması. 2006 yılından itibaren sayı artmış, ancak yine de yeterli görünmemektedir.

12. İlahiyat Fakültesinden gereği kadar yararlanmama. Diyarbakır Müftülüğünün, çeşitli toplantılar, hizmetiçi eğitim faaliyetleri vs. ile İlahiyat Fakültesi öğretim elemanlarından yararlanmaması, önemli bir problem olarak görünmektedir. Müftülük murakıplarından biri ve şube müdürlerinden biri de Müftülüğün İlahiyat Fakültesi ile kayda değer bir kurumsal ilişki geliştirmediğini ifade etmişlerdir. Bu konuda biraz hareketlenme olsa da, bu oldukça yetersizdir.

13. Ekonomik problem: Maaş durumundaki adaletsizlik. Mezraya atanan bir imam veya müezzine şehir merkezindeki görevliyle aynı maaşın verilmesi.

14. Halkla ilişkilerin halkı kazanacak şekilde olmaması.

15. Din görevilerinin imamlık görevini içselleştirememeleri.

16. Dil problemi. Diyarbakır ve çevresinde cami cemaatinden Türkçe bilmeyenlerin olması ve din görevlisinin vaaz ve hutbelerde anlattıklarını anlamamasıdır.

17. En önemli sorunlardan biri, dinin çok güçlü sosyal bütünleştirici işlevinin Diyarbakır ve çevresinde Diyanet tarafından ortaya konulamamasıdır.

18. Bir başka önemli sorun, Müftülüğün Diyarbakır'da olağanüstü bir tarzda sosyal faaliyetler içinde olması gerektiğidir. Toplumun sosyal, ekonomik, ailevi, eğitsel vb. sorunlarıyla ilgilenmesi ve bu alanlarda çözüm önerileri getirmesi gerektiğidir. Ancak bu yapılmamıştır.

ÖNERİLER

1. Olağanüstü zamanlarda insanlar, olağan tutum ve davranışlar sergilemezler. O nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da olağanüstü şartları dikkate alarak din hizmetleri siyaseti geliştirmesi gerekir. Hizmetlerin olağanüstü şartların dikkate alınarak yürütülmesi durumunda insanlar normalleşebilir, yanlışa sürüklenmeyebilir. Din görevlileri de insanların olağanüstü şartlarda yaşadığını hesaba katmalı, cemaatiyle olağanüstü şartlar ortamında iletişime geçtiğini unutmadan din hizmetini yürütmelidir. Kaynak olarak din görevlisi, alıcı olarak cemaate yaklaşır ve onunla karşılıklı iletişim halinde olurken cemaatinin olağanüstü zamanların cemaati olduğunu unutmaz ve ona göre hareket ederse, din hizmetleri faaliyetlerinde başarılı olur. Aksi halde mesajının ve hizmetlerinin askıda kalması mukadderdir.

2. Diyarbakır ve bölgede din hizmetlerinin bilimsel esaslar çerçevesinde yürütülmemesi probleminin çözümü konusunda sosyal bilimcilere, özellikle sosyologlara, iletişim ve halkla ilişkiler konusunda uzman olan akademisyenlere, din sosyologlarına, din eğitimcilerine ve ilgili ilahiyat alanlarında çalışan uzmanlara bilimsel projeler çerçevesinde araştırmalar yaptırılması ve bu araş-

tırmaların bulgularına göre insanlara din hizmetinin götürülmesi önerilebilir.

3. Diyarbakır ve çevresinde yerel dinî önderlerin halk üzerindeki otoritesinin büyüklüğü. İmamlarla bunların çatışma durumları. Bu problemin çözümünde izlenecek yol, o bölgeye gönderilen din görevlilerinin çok iyi bir bilgi düzeyine sahip kimseler arasından seçilmesi ve de bu kişilerin oradaki medrese mollalarıyla çatışmaya girmeden ilişki geliştirmeleri, onları kazanmalarıdır. Diyarbakır merkezde görev yapan molla bir din görevlisi, onların resmi bir hüviyete kazandırılması durumunda, Diyanet'in çok daha başarılı faaliyetler yapabileceğini ve terörün önlenmesinde de mesafe alınabileceğini belirtmektedir. Bu din görevlisi konu bağlamında ayrıca şöyle demektedir:

Bölge halkının din görevlisinden beklentisi fazladır. Bu beklentilerin bir kısmı doğrudan dini ise bir çok kısmı sosyal aktivitelerle ilgilidir. Bu beklentilere göre mesela müftü bazen barış görevlisi, bazen nikah memuru, bazen vaiz, kimi zaman da ailevi problemleri çözen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu rollerin hakkını verebilmesi için din görevlisinin Kitap, Sünnet, İslam Hukuku, Siyer gibi mesleki ilimler yanında sosyoloji, psikoloji, iletişim ve halkla ilişkiler gibi alanlarda da birikim sahibi olması zaruridir.

4. Diyanete bağlı birimler, bölgede İslam'a aykırı olan aşiretçi kültürel unsurların etkisizleşmesi konusunda bir siyaset geliştirmelidir. Belirtilmelidir ki, ancak sahîh İslam anlayışı, Kur'an ve Sünnet kaynaklı din eğitimi kanalıyla aşiretçilik ve ona bağlı ilişki biçimlerinin belirleyiciliği ortadan kaldırılabilir. Nitekim imam olarak görev yapan bir İlahiyat Fakültesi mezunu bir din görevlisi, aşiret yapısının müftü ve din görevlileri üzerinde bir baskı gücü olarak yer aldığını söylemiş ve kendisinin yaşadığı ve bizzat gördüğü bazı olaylarda güçlü bir kaç ailenin Müftünün evini basarak Müftüyü istedikleri gibi hareket etmeye zorladığını anlatmıştır.

5. Din görevlisi atanan yerin düşünce ve sosyal yapısıyla ilgili ve de görevli için gerekli ihtiyaçlara cevap verip vermemesiyle ilgili ön çalışmaların yapılmaması, önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Görevli, gittiği yerde yaşayan insanları muhatap alacağı, onlarla iletişim kurarak din hizmetlerini yürüteceği

için mutlaka o insanların zihinsel, düşünsel, siyasal, ekonomik, sosyal, dinî vs. durumunu bildiği ölçüde başarılı olabilir, aksi halde halka din hizmetlerini ulaştırmada başarılı olması mümkün değildir. Müftülerin her görev mahalliyle ilgili din ve kültür haritasına sahip olmaları şarttır. Din görevlileri, cemaatinin özelliklerini bilmek zorundadır. Halk inançları, cemaatin yapısı, anlayışı, eğitim düzeyi, ekonomik düzeyi, sosyal statüsü, yaşı, cinsiyeti gibi durumları bilerek ve dikkate alarak cemaatiyle iletişim kuran din görevlisi, hizmet çalışmalarında başarılı olur.

6. Bölgede vaaz ve hutbe konularının rastgeleliği, eğitici olmamaktadır. Bu nedenle bölgede vaaz ve hutbelerin konusunun yerel sorunlarla ilişkili olarak daha bir özenle hazırlanması elzemdir. Din görevlileri, vaaz ve hutbenin konusunu belirlerken cemaatin ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalı ve dolayısıyla cemaatle işbirliği içinde hareket etmelidir (Bkz. Hökelekli, 2005: 95-96). Başarılı bir eğitim ve iletişim açısından bu gereklidir.

7. Güvenliğin yetersizliği. Güvenlik yetersizliği nedeniyle geçmişte saldırıya maruz kalan, hatta ölen din görevlilerinin olduğu bilinmektedir. Ayrıca din görevlilerindeki “Diyanet’in kendilerine sahip çıkmadığı” düşüncesi de din görevlilerinin görev durumlarını olumsuz etkilemektedir. 2003-2005 yılları arasında Diyarbakır’ın Hani ilçesinde imam olarak görev yapan bir din görevlisi, “bir kaç kez ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını ve güvenlik açısından din görevlilerinin hiç iyi bir konumda olmadıklarını” söylemektedir. İmam’ın anlatıklarına göre “ilçe merkezinde her terör olayı, yani çatışmalar vukuunda müftü ilçeden ayrılmakta ve imamlar, korunmadan uzak kendi kaderleriyle başbaşa bırakılmaktadır. 2005’de cemaatiyle yatsı namazının farzını kıldığı bir esnada çıkan bir çatışmada, cemaati selam verir vermez hemen camiye terketmiş ve kendisi sabaha kadar camide mahsur kalmıştır. Bir başka gün çıkan çatışmada görevden dönerken polisler panzerle alıp götürmüşlerdir. Bir başka olayda silahlı bir kişi arkadaşının camisinin minaresine saklanmış ve onu gören din görevlisini söz konusu terörist tehdit etmiş ve din görevlisi korkusundan ailesini alarak orayı terketmiştir. Diyanet bu problemin çözümü için hem yerel kanaat önderleri, hem de Emniyet gibi resmi kurumlarla işbirliği halinde güvenlik probleminin halli yoluna gidebilir.

8. Din görevlilerinin geçicilik hissiyle hareket etmelerinin önüne geçmek için Diyanet'in buralara daha uzun süreli görevlendirmeler yapması veya bazı sakıncaları giderilmek şartıyla halkından olan kimseleri oralarda görevlendirmesi çözüm önerisi olarak getirilebilir.

9. Kadın dindarlığının sosyal planda sönüklüğü. Camiler, kadınlara açık hale getirilmelidir. Diyarbakır Müftülerinden ikisi, kadınların camilerden uzak tutulmalarının, Diyarbakır'da din hizmetleri alanındaki en büyük problemlerden biri olduğunu söylemiştir. Görüştüğümüz murakıp, müftü yardımcısı, vaizeler ve din görevlileriyle Kuran kursu öğreticileri de kadınların camilere katılımının son derece düşük olmasının Diyarbakır ve çevresi için iyi bir durum olmadığını dile getirmektedirler. Diyarbakır ve çevresinde kadınların camilerden uzak tutulmasında halkın din anlayışının, örf ve adetlerinin, törelerinin etkisi bulunduğu kadar Camilerin kadınların ibadet etmelerine elverişli olmamasının da etkisi vardır. Müftülüğün verdiği bilgiye göre yaklaşık 75 camide kadınların namaz kılablecekleri fiziki ortam bulunmaktadır. Fakat burada asl olan bu camilerin ne kadarına kadınların günlük veya haftalık ya da yıllık namaz kılmak üzere gelmekte olduğudur. Çünkü kadınlar için uygun olan camilerin bir çoğuna da kadınlar gitmemekte veya gidememektedir. Ulu Cami'de dahi kadınlar Cuma ve Bayram namazlarını dahi kılamamaktadırlar. Teravih namazlarını da Müftülüğün düzenlemesi ve çabasıyla 2006'dan itibaren kılmaya başlamışlardır. İlgi de büyük olmuştur. Bu problemin çözümü için Müftülüğün projeler geliştirmesi, eğitim faaliyetlerinde bulunması, örneğin camilerde kadınlara yönelik çeşitli eğitimsel ve sosyal programlar yapması, din görevlilerini teşvik etmesi, erkek cemaati kadınların camilere gelebilmesi konusunda doğru dini bilgilerle eğitmesi vs. şarttır.

O halde eğitici ve bilinçlendirici faaliyetlerin yanı sıra camilerin fiziki olarak kadınların ibadet yapabilecekleri şekle getirilmesi gerekir. Son zamanlarda Müftülüğün kadınlara camilerde vaaz verme programları yapması olumlu bir uygulama olarak dikkati çekmektedir. Ancak bu daha da geliştirilmelidir. Ayrıca camilerde kadınlara uygun abdest yerleri ve namaz yerleri tahsis edilmelidir. Nitekim bir din görevlisi bu gerçeğe işaret sadedinde "kadınların camiye gelmelerine imkan sağlanmalı, camilerin mimarisinde hanımların katılımın sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır"

demektedir. Aynı görevli Diyarbakır merkezde görev yaptığı cami-
de bazı tadilatlarla hanımların camide namaz kılmalarına imkan
sağladığını ve beklenenin üstünde kadının camiye gelip namaz
kıldığını belirtmiştir.

Bu problemin çözümü için yapılması gereken en önemli hu-
suslardan biri de, bir bayan din görevlisinin belirttiği gibi Müftü-
lükteki Müftü yardımcısı ve vaize gibi bayan din görevlilerinin sa-
yısının ivedilikle arttırılması da şarttır.

Belirtmek gerekir ki Diyarbakır'da son zamanlarda kadın
dindarlığında görece bir artış olduğu, kadınların Kur'an kursları-
na ilgi gösterdiği ve yavaş yavaş da camilere gitmeye başladıkları
bir gerçektir. Bir murakıp bu konuda şöyle demektedir:

Bayanların dini bilgileri öğrenmedeki isteklerinin günümüzde
ancak ortaya çıkarılabildiğinin altındaki en büyük etkenlerden
biri de hiç şüphesiz camilerdeki din hizmetlerini yürüten din gö-
revlilerimizin konuya son yıllara kadar yeterince hassas yaklaşı-
mamalarıdır. Gün içerisinde şu an kurslarımıza devam eden ve
edecek olan öğrencilerimizin velileri ile defalarca karşılaşan gö-
revlilerimiz bu konudaki eksikliği ve bunun gerekliliğini daha ön-
ce anlatabilmiş olsalardı şimdi yaklaşık 1.5 milyon kişinin yaşa-
dığı telaffuz edilen ilimizdeki Kur'an kursu sayımız yüzlerle ifade
edilebilirdi. Tabi bunun altında da bölgedeki medrese kültürü-
nün baskın olmasının, görevlilerimizin de bir şekilde medreseler-
le bağlarının hala devam etmesinin ve buralarda da ilim öğrenen-
lerin tamamının erkek olması, medrese kapılarının bayan din
alimlerinin yetişmesine ya da Kur'an-ı Kerim veyahut dini bilgile-
ri öğrenmek isteyen bayanlara kapalı olmasının yattığı düşünül-
mektedir. Zaten ataerkil bir yapıya sahip olan bölge dinden de
kuvvet alarak bayanlara her alanda eğitim ve öğretimin kapılarını
kapatmıştır.

Sur içi diye bilinen ve Diyarbakır'ın ilk yerleşim alanı olan ta-
rihi ve kültürel ağırlığı dışarıdan bakılınca da hissedilebilen
semtte yer alan cami sayısı 47'dir. Pasaj ve iş hanlarındaki mes-
citleri çıkartacak olursak sur içinde 36 tane tarihi cami bulun-
maktadır ve bunların hemen tamamı bayanların da namaz kıla-
bileceği şekilde inşa edilmiştir. Sonradan sur dışına taşan nüfu-
sun yaşadığı alanlarda inşa edilen camilerin ancak büyük kub-
beli camii şeklinde olanlarında bayanlar için yer ayrıldığı görül-
mektedir. Bayanların cami ve Kur'an kursları ile bu kadar geç

tanışması, vaaz ve irşat hizmetlerinden yoksun kalmaları sosyal yapıda büyük rol oynayan anne ve anne adaylarının dini anlamda pasifleşmesine ve dolayısıyla ailede başlaması gereken dinsel canlanmanın da toplumda varlığını yitirmesine sebep olmuştur.

Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İlahiyat alanında eğitim görmüş bayan vaize ve Kur'an kursu öğretmeni atamalarına imkan tanınması ilimizdeki Kur'an kurslarına da bir canlılık getirmiştir. Ancak özellikle ev hanımlarına yönelik cami vaazlarının daha etkin ve geniş kitlelere hitap edebilmesi için şu an iki olan bayan vaize sayısının artırılması bayanlar açısından, bir kişi olan erkek vaiz sayısının da artırılması erkek cemaat açısından önem arz etmektedir.

10. Mezhep ve mezhepçilik. Hanefi imamların problemleri. Halktaki Şafilik hassasiyeti. Diyanet'in şimdiye kadar problemi kökünden çözecek şekilde imamları hazır olarak görev yerine göndermemesi, önemli bir problem. Nitekim kendileriyle 2003'te Diyarbakır'da görüştüğümüz Diyarbakır merkezde çeşitli camilerde görevli 8 imam, ve 2007'de görüştüğümüz 17 imam, bu problemin çok ciddi bir problem olduğunu söylemiştir. Özellikle Batıdan gelen Hanefi görevlilerin, bölge halkının özelliklerini bilmeden ve Şafilikle ilgili bilgi yetersizliği olduğu halde görev yapması durumunda problem, katmerleşmektedir.

Şafii mezhebi, bölgenin din algısında merkezi bir yerdedir, hatta bazen din gibi algılanmaktadır. Bu nedenle değişmeyen bazı mezhebi görüşler, bölge halkının kültürel dokusunda geçerli olan bazı davranış kalıplarında, örneğin töre uygulamasında meşrulaştırıcı olabilmekte, bazen Kurban gibi toplumsal dayanışmada çok önemli bir ibadetin işlevsizleşmesinde etkili olabilmektedir.

Diyarbakır'da görev yapan bir murakıp mezhep ve kadın algısı hakkında belirtmektedir ki, "Bölge olarak Şafii mezhebini benimseyen halk, bu mezhebin "Veli" ye vermiş olduğu avantajı da kullanarak –biraz da yozlaştırarak-bayanlar üzerinde dini bir baskı aracı olarak kullanmış, dini sosyal hayattan yozlaştırabilme adına elinden geleni yapmıştır."

Diyanet'in bu konuda Şafii mezhebinin bazı hüküm ve uygulamalarını, halkı kucaklayarak değişik biçimlerde gerçekleştire-

bilmesi durumunda toplumsal yapıda olumlu anlamda önemli değişimlerin yaşanması mümkündür. Bunu yapabilmek için de bölgeye birikimli kişilerin din görevlisi olarak atanması şarttır.

11. Müftülüğün kendine yakışır fiziki özelliklerden yoksun olması. Müftülük binasının görünümünün iyi olmaması, içinin insanlara soğuk gelmesi vs. Bunun için uygun bir yer, güzel bir mimari ve temiz bir muhtevaya sahip Müftülük merkezi inşa edilmelidir. Diyarbakır'da bir bayan Kur'an kursu öğreticisi, çözüm önerisi olarak, şöyle demektedir:

Müftülük binası, tadilattan geçirilmeli, daha sonra bahçe temizletilip çevre düzenlemesi yapılarak yeni bir görünüme kavuşturulmalıdır. Müftülük personelinin de çalıştıkları mekanları temiz tutmaları sağlanmalıdır. Ayrıca Yeterli sayıda temizlik personeli alınmalı ve alınan personelin görevini en iyi şekilde yapması için düzenli denetime tabi tutulmalıdır.

12. Kur'an kurslarının sayısının 2006 yılına kadar son derece yetersiz olması. 2006 yılından itibaren sayı artmış, ancak yine de yeterli görünmemektedir. Bir murakıbın ifade ettiği gibi "2 yıl öncesine kadar 1 erkek ve 7 bayan kuran kursu mevcut olan Diyarbakır' da şu an ikisi yatılı erkek Kur'an kursu olmak üzere 37 kurs yer almakta ve bunların da % 90'ını bayan Kuran Kursları oluşturmaktadır." Bu iyi bir gelişme, ancak daha da geliştirilmelidir, ayrıca erkek Kur'an kursları ilgi çekici hale getirilebilir.

13. İlahiyat Fakültesinden gereği kadar yararlanmama. Diyarbakır Müftülüğünün, çeşitli toplantılar, hizmetiçi eğitim faaliyetleri vs. ile İlahiyat Fakültesi öğretim elemanlarından yararlanmaması, önemli bir problem olarak görünmektedir. Bir Müftü, Müftülük murakıplarından biri, şube müdürlerinden biri ve bir din görevlisi ile 8 İlahiyat Fakültesi öğretim elemanı 14 İlahiyat fakültesi öğrencisi ve 2 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni Müftülüğün İlahiyat Fakültesi ile kurumsal ilişki geliştirmediğini ifade etmişlerdir. Son zamanlarda, özellikle 2006 yılının ortalarından itibaren bir yakınlaşmadan söz edilebilir, ancak bu kurumsallaştırılmalıdır. Söz konusu kişilere göre iki kurumun yakınlaşması ortak çalışmalar ve programlar yapmalarıyla sağlanabilir. Din hizmetlerinde kalitenin arttırılmasında iki paydaş kurumun yakın ilişkileri ve işbirlikleri oldukça etkili olacaktır (Bulut: 2005:65).

14. Ekonomik problem: Maaş durumundaki adaletsizlik. Mezraya atanan bir imam veya müezzine şehir merkezindeki görevliyle aynı maaşın verilmesi. Ayrıca bölgede pek çok caminin lojmanının olmaması, halkın da lojman yapma konusunda isteksiz oluşu veya imkansızlığı ciddi bir problemdir. İmamın kişilikli bir görünümle toplumun karşısına çıkması için ekonomik yönden bağımsız olması önemlidir. Lojman olması, bir din görevlisinin de belirttiği gibi hem din görevlisinin görevini daha iyi yapması, özellikle yatsı ve sabah namazlarında güvenli bir şekilde camiye gidebilmesi, hem de imamın konumunun iyi görünmesi açısından önemlidir. Fakat burada önemli bir problem, lojman halkın mı yoksa Diyanet'in mi yapacağına daırdır. Diyarbakır'ın ilçe, belde ve köylerinde görev yapan 42 din görevlisinden aldığımız mektuplarda istisnasız hepsinin isteği devletin lojman yaptırmasıdır. Bölgede, olağanüstü durumların zihniyette temin ettiği dönüşümlerin bir sonucu olarak kendini gösteren önemli hususlardan biri olarak "her şeyi devletten bekleme" anlayışının da, cemaatin lojman yapımına yardımcı olmamasında ve dolayısıyla din görevlisinin Diyanet'ten lojman beklentisi içine girmesinde etkisi büyüktür. Burada lojman sağlanmasında, önerilebilecek en önemli hususlardan biri, din görevlilerine cemaatin gönlünü kazanmanın yollarının öğretilmesi ve cemaatin fedakarlık duygularının geliştirilmesidir. Bunlar yapılarak din görevlisi-cemaat işbirliğiyle Batı'da pek çok cami cemaatinin yaptığı gibi lojman yapmak mümkün olabilir. Fakat bölgenin farklı yapısı her zaman dikkate alınmalıdır. Çeşitli sebeplerle lojman yapımının mümkün olmadığı yerlerin varlığı açıktır. Buralara da Diyanet'in çözüm üretmesi kaçınılmazdır. Ayrıca görev ve sorumluluklar noktasında din görevlilerinin ve cemaatin bireyselliklerinin gelişmesi için bazı eğitim faaliyetlerinin yapılması gerekir. Hülasa din hizmeti yürütenlere, 2 bayan Kur'an kursu öğreticisinin belirttiği gibi din hizmetlerinde gönüllülüğün esas olduğu bilincini verecek eğitim faaliyetleri düzenlenmesi lazımdır. Din görevlilerinin, ihlas, kalite, ilmî yeterlilik, söz-davranış uyumu, muhatapları tanıma, toplumsal gerçekliği bilme, sürekli hizmet, özveri, sabır, tevazu gibi genel olarak geçerli olan etkili din hizmeti unsurları (Akpolat, 2005: 44-48; Bulut, 2005: 64-65; Ünver, 2005:72-84) konusunda daha fazla hassas olmaları şarttır ve bunun için denetim mekanizmasının sağlam işletilmesinin yanı sıra eğitim faaliyetlerinin

yapılması gerekir. Son çözümlenmede ihtiyaç olan yerlere yine de Diyanet'in lojman yaptırması kuvvetle önerilebilir.

15. Halkla ilişkilerin halkı kazanacak şekilde olmaması. Diyanet, halkla ilişkilere bu bölgede azami önemi vermek durumundadır. Diyarbakır'da Müftülük, gerek Din Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın, gerekse Basın, Protokol ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü'nün ilke ve esasları çerçevesinde, Diyarbakır ve çevresinde halkla ilişkilerin çok yüksek düzeyde iyi tutulması için çaba harcamalıdır. Diyarbakır merkezden erkek bir din görevlisi bu konuda şunları söylemektedir:

Müftülük binası; köhne ve bakımsız bir durumdadır. Hâlbuki böyle bir yer göze hitap etmeli ve bilhassa bayanların rahat girebilecekleri mekânlar haline gelmelidir. Resmi olarak din hizmeti sunan bir kurum ataerkil bir mekân olmamalı ve buralarda kadın görevli sayısı artırılmalı. Ayrıca müftülük, konferans salonlarında halka açık rutin programlar yapılmalı. Zaman zaman daha büyük organizasyonlar yapılarak akademisyenler, araştırmacılar davet edilerek (düğün salonları vs.) halkın müftülük faaliyetlerine katılımı sağlanmalı. Günümüzde ise bu tür faaliyetler cemaat, dernek ve benzeri kurumlar tarafından organize edilmektedir.

Diyarbakır'da gerek din görevlileri, gerek vaizler, gerek Kur'an kursu öğreticileri ve gerekse halk, Müftülük personelinin asık suratından şikayet etmektedir. Bu konuda örneğin Diyarbakır merkezde görev yapan bir imam demektedir ki "Müftülük halktan uzak, iletişimsizdir. Yapılan faaliyetler halktan kopuk olup halka yansıyan faaliyetler sadece hac organizasyonları olarak algılanmaktadır. Halkın dinle ilgili sorunlarında müftülüğe müracaat en son işlem olarak görülmektedir." Bu ve benzeri görüşler tartışılabilir, ama insanların bu şekilde bir algıya sahip oldukları bir gerçek. Bu problem, halkla ilişkilerin kötü seyretmesinde çok etkili olur ve din hizmetlerinin sağlıklı ve başarılı yürütülmesini engeller. O nedenle Müftülük personeline halkla ilişkiler konusunda bilgilendirici ve uygulamalı kurslar verilebilir. Bu konuda Diyarbakır merkezde görev yapan bir bayan Kur'an kursu öğreticisi şu öneriyi getirmektedir:

A) Müftülükte çalıştırılacak personelin en az lisans mezunu ve halkla ilişkiler hususunda ve de yapacakları idari görevler hu-

susunda hizmet içi eğitimlere tabi tutulduktan sonra göreve başlatılmalıdırlar.

B) Eski personellerinde mutlak surette halkla ilişkiler ve idari işlemlerin yürütülmesine ilişkin kapsamlı bir eğitime tutulmaları gerekmektedir.

16. Din görevilerinin imamlık görevini içselleştirememeleri. Bölgenin ve Diyarbakır'ın özel şartları dikkate alındığında, bu problemin çözümü için din görevlilerine gerekli psikolojik, rehberlik ve pedagojik desteğin verilmesi gerekir.

17. Dil probleminin aşılması için ne yapılabilir? Bu ciddi bir sorun. Bir yandan yetişkinler için Türkçe okuma yazma eğitimi verilirken bir yandan da bir şekilde Türkçe bilmeyenlerin doğru bir din eğitimine tabi tutulması gerekmektedir. Bu sorun pek çok din görevlisinin dikkat çektiği bir sorundur. Nitekim bir din görevlisi şöyle demektedir:

Cemaatle iletişim sorunu yaşanmaktadır. Cemaat içerisinde genellikle de yaşlılar ve de bayanlar arasında Türkçe bilmeyenler bulunmaktadır. Bundan dolayı anlamıyoruz diye tepkiler alıyorum. Siyasi amaçlardan uzak olduktan sonra bir iletişim aracı olarak dilin cemaatin ihtiyaçlarına uygun seçilmesinin hem yapılan programın ve verilen vaazın verimliliğini artıracığına, hem de imam-cemaat ve halk-devlet yakınlaşmasına katkı sağlayacağına inanıyorum.

Problem önemlidir ve tartışılıp uygun çözümler geliştirilmelidir.

18. En önemli sorunlardan biri, dinin çok güçlü sosyal bütünleştirici işlevinin Diyarbakır ve çevresinde Diyanet tarafından ortaya konulamamasıdır. Burada Diyanet'in buraya özel bir din hizmetleri siyaseti geliştirmesi ve uygulamaya koyması gerekirdi ve bu gereklilik, hala geçerliliğini korumaktadır. Denilebilir ki Kürtçe ve Zazaca bilmeyen din görevlileri, halk tarafından pek benimsenmek istenmemişlerdir. Bu, Batı'dan gelen din görevlilerinin genelde şikayet ettikleri bir husustur. Batı'dan gelen ve Diyarbakır'ın çeşitli yerlerinde görev yapan 8 imam, kendileriyle yaptığımız görüşmede bu problemi özellikle vurgulama gereği hissetmişlerdir. Bir şube müdürü de bunun ciddi bir problem ol-

duğunu ve din görevlilerinde kimlik problemi doğurduğunu söylemiştir.

19. Müftülük, olağanüstü şartlar içinde bulunan Diyarbakır'da olağanüstü bir tarzda sosyal faaliyetler içinde olmalıdır. Diyarbakır'ın da içinde yer aldığı Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinin büyük bir kısmında aile içinde ve toplumda şiddet kültürü, töreye dayalı uygulamalar, kan davaları vs. dikkati çekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, bölgenin din haritasını çıkaran araştırmalarla bölgede varlığını koruyan farklı din, inanç, mezhep ve görüşleri doğru bir biçimde tespit edebilir. Bölgede görev alanlara olağanüstü şartlarda din hizmetleri konusunda eğitim verebilir. Diyanet, çocuk, genç, yetişkin ve aile eğitimine katkı sunabilecek projeler geliştirebilir, acilen üniversite öğrencileri için yurtlar açabilir, şiddet, baskı ve korku kültürü yerine sevgi kültürünü yerleştirmek için halka yönelik programlar geliştirebilir ve bunları gerçekleştirmek için Üniversite, Milli Eğitim, Sosyal Hizmetler, Emniyet, Genelkurmay, Adalet Bakanlığı gibi birimlerle işbirliğine gidebilmelidir. Cezaevlerinde, hastanelerde, çocuk esirgeme kurumlarında ve işyerlerinde din görevliliği kurumunu yoksa ihdas etme, varsa daha etkili bir şekilde işlevselleştirme yoluna gidebilir. Burada şiddet, yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik gibi olumsuzluklar, halkın hayatını olağanüstü düzeyde olumsuz etkilediği için Diyanet, doğrudan dini görünmeyen alanlarda çalışmalar yürütmelidir. Örneğin okuma yazma oranı oldukça düşük olduğu için Kur'an kurslarında Halk eğitim merkezleriyle işbirliği halinde özellikle de kadınlara yönelik okuma yazma kursları düzenleyebilir. Bu konuda son iki yıldır bir kaç örnek uygulamanın olması sevindirici bir gelişmedir. Ayrıca SHÇEK ve Milli Eğitim Müdürlüğü gibi kurumlarla işbirliği yaparak okuma salonları açabilir, gençlik merkezleri oluşturabilir ve çocuklarla gençlerin sokaklarda başı boş vakit öldürmeleri, suç makinaları haline gelmeleri gibi toplumun bugünü ve geleceğini çalan durumları önlemede önemli roller üstlenebilir. Bunların dışında halkın daha iyi bir din eğitimi alabilmesi için İlahiyat Fakültesi öğretim elemanları, İmam-Hatip Lisesi öğretmenleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleriyle de işbirliği halinde gerek cami ve Kur'an kursları binalarında gerekse farklı mekanlarda çeşitli toplantılar düzenleyebilir. Bu durum, bazı din görevlileri ve müftülerce de dile getirilmektedir. Örneğin Diyarbakırlı bir din görevlisi, bu bağlamda şöyle demektedir:

Bölge insanının, özellikle de bayanların eğitim oranı düşüktür. Eğitim almamış veya yetersiz almış ebeveynlerin çocuklarını eğitmeleri de müşküldür. Binaenaleyh yetişen nesil adeta kendi haline bırakılmış, medya, çevre ve kötü arkadaşların tesirinde de kalarak çete ve örgütlere hazır eleman haline gelmiştir. Buna göç ve işsizlik nedeniyle yoksulluk da eklenince misyoner, çete ve örgütlerin gençleri avlamaları tamamen kolaylaşmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı bir taraftan ebeveynlere diğer taraftan da çocuk ve gençlere yönelik eğitici programlar geliştirmelidir. Bunun için de camilerin daha aktif hale getirilmesi gerekir. Camiler, sadece belli saatlerde açılıp kapanan resmi bir kurumun çok ötesinde sosyal hayatın parçası haline getirilmelidir. (...) Yaz kursları geliştirilmelidir, ama bu da yetersizdir. Okul döneminde de çocuk ve gençler için bazı etkinlikler yapılmalıdır.

Bunlara ek olarak camiler ve Kur'an kursları yaz dönemi dışında özellikle erkek çocuk ve gençler için programlar geliştirmelidir. Zira erkekler, yazları çalıştıkları için Kur'an kurslarına pek gidemekteler, ama kışın okudukları için okul dışındaki zamanlarda bu yapılabilir. Kur'an kurslarının sayılarında hatırı sayılır bir artış var, ama bu kurslara daha çok kadınlar gitmektedirler. Sokak çocuklarının ve suça itilen çocukların ve gençlerin büyük bir çoğunluğunun erkek olduğu düşünülürse erkek çocuk ve gençlerin din eğitimi almalarının önemi kendiliğinden anlaşılacaktır.

Ayrıca Müftülük ve merkez yönetimi Diyarbakır'da çeşitli konularda konferanslar, sempozyumlar vs. düzenlemelidir. İlahiyat Fakültesi'nden bir bayan son sınıf öğrencisinin dediği gibi iyi organizasyonlarla toplantılar tertip ederek halkı aydınlatmak ve eğitmek konusunda önemli adımlar atılabilir.

SONUÇ

Sonuç olarak olağanüstü zamanların kenti Diyarbakır, bir çok açıdan olduğu gibi din hizmetleri açısından da sosyal bir laboratuvarıdır. Diyanet bu laboratuvardan en iyi şekilde yararlanmalı ve benzer durumlarda aynı eksiklik ve yanlışlara düşülmemelidir. Bu çalışmanın da gösterdiği gibi olağanüstü zamanlarda din hizmetlerinde olağanüstü mantık ve çabayla din hizmetleri yürütülmesi durumunda başarılı olunabilir. Din hizmetlerinde başarılı olunması durumunda diğer sosyal, ekonomik, siyasal vb. sorunların çabuk çözülmesi ve bütün bir toplum için kangren haline gelmesi de önlenabilir. Eğer Diyarbakır'da din hizmetleri, yukarıda öneriler kısmında belirtildiği gibi gerçekleştirilebilseydi, bölgede dinî ve gayr-i dinî terör örgütlerinin etkili olmamasında, bölgedeki aşiretçilik ve onun getirdiği olumsuzlukların toplumsal etkisini yitirmesinde, şiddet kültürünün, özellikle kan davalarının ortadan kalkmasında veya azalmasında çok önemli katkılar sağlayabilirdi. Her şeye rağmen geç kalınmış sayılmayacağını da belirtmek gerekir.

Son çözümlemede denilebilir ki, Diyanet İşleri Başkanlığı, olağanüstü durumların, din hizmetlerinde olağanüstü sosyolojik şartları dikkate almayı gerektirdiği düşüncesinden hareketle olağanüstü zamanlarda bir tür olağanüstü durum ilan ederek hizmet yürütmek durumundadır. Bunun için de yeri geldiğinde uygulamaya koymak üzere "olağanüstü durumda din hizmetleri esasları" adı altında bir takım prensipler belirlenmeli ve ona göre uygulama yapabilecek mekanizmalar geliştirilmelidir.

Diyanet İşleri Teşkilatı'nın sözünü ettiğimiz olağanüstü zamanlar ve durumlarda uygun ve verimli din hizmeti yürütebilmesinin birincil şartı, bölgenin toplumsal ve dinî yapısı üzerine sosyolojik araştırmalar yaptırmak ve bu araştırmalardan elde edilen bulgular çerçevesinde din hizmetleri uygulamasına gitmektir. Denilebilir ki Diyarbakır ve içinde bulunduğu bölgede, din hizmetleri, olağanüstü durumlar sosyolojisi, başka bir ifadeyle *olağanüstü din hizmetleri sosyolojisi* çerçevesinde yeni yöntemler geliştirilerek yürütüldüğü ölçüde başarılı olabilir.

Sonuçta özellikle şu da vurgulanmalıdır: Diyarbakır ve çevresinde sevgi ve bilgiye dayalı, ahlâk eksenli dinî anlayış ve yaşantının gerçekleştirilmesine yönelik din hizmetleri siyaseti izlenmelidir.

Son olarak belirtilebilir ki, bu tebliğde öne sürülenler, çeşitli açılardan değerlendirilebilir, tartışılabilir ve farklı çözüm önerileri getirilebilir; zaten çalışma da buna vesile olabildiği ölçüde başarılı olacaktır.

* Bu makale, Diyanet İşleri başkanlığı tarafından 3-4 Kasım 2007’de Ankara-Kızılcahamam’da düzenlenen *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*’nda sunulan aynı başlıklı bildirinin bu formatta düzenlenmiş ve geliştirilmiş halidir.